

The Impact of Human Rights on the Evolution of the Nature, Structure, and Norms of International Law

Hajar Raei Dehaghi*¹, Amir Maghami²

1. Ph.D. in Public International Law, Faculty of Law and Political Sciences, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: h_raei@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Esfahan, Iran.

Email: amirmaghami@ut.ac.ir

ABSTRACT

Following the disasters of World War II and ratification of the United Nations Charter in order to maintain international peace and security, "human rights" became an international legal issue, thus new approach create in international law. The current descriptive-analytic study sought to understand the effects of this approach on the evolution of the nature, structure and norms of the international law over the past seven decades. From the point of nature, acceptance of human as the subject and consequently humanization of international law and placing human beings as the beneficiaries have been the most fundamental important influences. From the point of Structure, the government's relationship with individuals (especially its citizens) is out of the monopoly of national sovereignty and the international community is also held accountable for protecting

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.304938.1775

Received:
19 December 2021

Accepted:
21 February 2022

Published:
1 March 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

fundamental rights. In addition, the scope of international legal norms has also evolved, including developments in the areas of treaties, diplomatic protection, consular access, and humanitarian law.

Keywords: Human rights, international law, national sovereignty, responsibility for protection, reservation, consular access, humanitarian law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr. Dr. Seyed Ghasem Zamani for his cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions:

Amir Maghami: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Data Curation, Writing - Review & Editing, Visualization, Project administration.

Hajar Raei Dehaghi: Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Raei Dehaghi, Hajar & Amir Maghami. "The Impact of Human Rights on the Evolution of the Nature, Structure, and Norms of International Law" *Journal of Legal Research* 21, no. 52 (March 1, 2023): 91-120.

Extended Abstract

The issue of human rights has become one of the fundamental concerns and issues of international law today, and the main body of the United Nations is concerned with ensuring the observance of human rights by including the issue of human rights as one of the goals and principles of the organization. In fact, with the introduction of the term "human rights" in the UN Charter, on the one hand, this phrase became a key word for understanding the purposes and competencies of the United Nations, and on the other hand, it was the starting point of the transformation of modern international law after World War II. This development was an acceptance of the fact that human rights is an international issue. This proposition itself originated from another proposition that considered human beings in a transcendental sense and based on their human dignity entitled to rights and freedoms regardless of characteristics (such as citizenship, race, religion, gender, etc.). Thus, new missions were defined for international law, meaning the "need to protect human dignity." The intellectual and philosophical foundations of this transformation must be sought in the works of thinkers such as Kant and concepts such as cosmopolitanism, which sees the realization of international peace as dependent on the adherence of nation-states to fundamental rights and freedoms. Human rights, which have been introduced into the subject systems for two centuries and have been expressed in abstract terms for political reasons, have now undergone a major transformation, as a result, changes have taken place in the classical foundations of "sovereignty." Seven decades after the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, international human rights have evolved and expanded. The expansion of international legal regimes in the field of constitutional rights is one of the positive effects of this expansion, which guarantees further development of human rights and provides ways to increase legal protection at the national level. This development has gone so far that countries such as Italy have taken actions in their courts that violate the immunity of states in the jurisdictional stage or enforce judgments against foreign governments, which have been rejected by the International Court of Justice, but still insist on the validity of these actions, Due to fundamental human rights violations.

The development of human rights can be considered from five key dimensions: 1. Number of rights (eg social rights, new civil rights) 2. Types of obligations (eg protection and guarantee duties) 3. Classification of rights (as Example of collective rights) 4. Identification of rights holders (eg women rights, labor rights) 5. Institutionalization of standards and mechanisms (eg treaties, courts, committees, reporters) The present study addresses some of

the most important aspects of the impact of the inclusion of human rights issues in the international legal system. First, an assessment is made of how human rights have fundamentally changed the nature of international law, as well as changes in the structure of international law that have led to the internationalization of the protection of individuals and the weakening of national sovereignty. International human rights today have changed the nature and body of international law. Previously, the fact that states are the main subjects of international law was one of the axioms of international law. But with the advent of human rights, this assumption can be violated. This has led to a change in the subjects and beneficiaries of international law.

There have also been changes in the structure of international law that have led to the internationalization of the protection of individuals and the weakening of national sovereignty. In the decades since the adoption of the first human rights instrument since post-World War II, international human rights have developed significantly, leading to the ratification of international and regional treaties. The rapid evolution of international human rights has led to the expansion of these rights from traditional bilateral relations between states, and the result is that today international law is more concerned with matters of protection of individuals in particular than with the state relations. This effect can be seen in many different areas of international law. The removal of the issue from the monopoly of national sovereignty and the internationalization of the protection of human beings are important manifestations of this effect.

In addition, what changes have taken place in some of the norms of international law that have survived from the traditional context of international law that have changed the understanding of their position or the scope of their territory? Finally, it examines how human rights and the human rights approach have changed the interpretation of international treaties.

تأثیر حقوق بشر بر تحول ماهیت، ساختار و هنجارهای حقوق بین‌الملل

هاجر راعی دهقی*^۱، امیر مقامی^۲

۱. دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

*نویسنده مسؤل: Email: h_raee@yahoo.com

۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

Email: a.maghami@ase.ui.ac.ir

چکیده:

پس از فجایع جنگ جهانی دوم با تصویب منشور ملل متحد به منظور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، «حقوق بشر» به یک موضوع حقوقی بین‌المللی تبدیل شد و بدین ترتیب رویکرد جدیدی در حقوق بین‌الملل پدید آمد. پژوهش توصیفی - تحلیلی حاضر در پی شناخت آثار این رویکرد بر تحول ماهیت، ساختار و هنجارهای حقوق بین‌الملل طی هفت دهه گذشته است. از جهت ماهوی می‌توان گفت پذیرش انسان به مثابه تابع و در نتیجه انسانی شدن حقوق بین‌الملل و ذی‌نفع قرار دادن انسان مهم‌ترین تأثیرات بنیادی بوده‌اند. از حیث ساختاری نیز رابطه دولت با افراد (به‌ویژه شهروندان) از انحصار حاکمیت ملی خارج شده و جامعه بین‌المللی نیز در حمایت از حقوق بنیادین مسؤل شمرده می‌شود. به‌علاوه قلمرو هنجارهای حقوقی بین‌المللی نیز دستخوش تحول شده‌اند که از جمله می‌توان به تحولاتی در حوزه‌های حق شرط بر معاهدات، حمایت دیپلماتیک و دسترسی کنسولی و نیز حقوق بشر دوستانه اشاره نمود.

کلیدواژه‌ها: راییت و مجوز دسترسی آزاد:

کلیدواژه‌ها: راییت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.304938.1775

تاریخ دریافت:

۲۸ آذر ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۰ اسفند ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

حقوق بشر، حقوق بین‌الملل، حاکمیت ملی، مسئولیت حمایت، حق شرط، دسترسی کنسولی، حقوق بشردوستانه.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

امیر مقامی: مفهوم سازی، روش شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، نظارت بر داده‌ها نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، مدیریت پروژه.
هاجر راعی دهقی: روش شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

راعی دهقی، هاجر و امیر مقامی. «تأثیر حقوق بشر بر تحول ماهیت، ساختار و هنجارهای حقوق بین‌الملل». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۱، ش. ۵۲ (۱۰ اسفند ۱۴۰۱): ۹۱-۱۲۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

مسأله حقوق بشر امروزه به یکی از دغدغه‌ها و موضوعات اساسی حقوق بین‌الملل تبدیل شده است و ارکان اصلی سازمان ملل متحد به واسطه درج مسأله حقوق بشر به‌عنوان یکی از اهداف و اصول سازمان، نگران تضمین رعایت حقوق بشر هستند.^۱ در حقیقت با طرح عبارت «حقوق بشر» در منشور ملل متحد از سویی این عبارت به کلیدواژه‌ای برای درک مقاصد و صلاحیت‌های ملل متحد تبدیل شد و از سوی دیگر نقطه آغاز تحوُّلی بود که حقوق بین‌الملل نوین پس از جنگ جهانی دوم را می‌ساخت. این تحوُّل عبارت بود از پذیرش این نکته که حقوق بشر، یک مسأله بین‌المللی است. این گزاره خود منبعث از گزاره دیگری بود که انسان را در مفهومی استعلایی و بر اساس شأن انسانی خود مستحق حقوق و آزادی‌هایی فارغ از ویژگی‌های عرضی می‌دانست.^۲ مبانی فکری و فلسفی این تحوُّل را باید در آثار اندیشه‌ورزانی نظیر کانت و مفاهیمی چون جهان‌وطن‌گرایی جست‌وجو نمود که تحقق صلح بین‌المللی را در گرو پابندی دولت‌های ملی به حقوق و آزادی‌های اساسی می‌داند.^۳ حقوق بشر که از دو سده پیش به نظام‌های موضوعه راه یافته و به دلایلی سیاسی در قالب مفاهیمی انتزاعی بیان شده، در حال حاضر دچار تحوُّلی عظیم گردیده و در نتیجه در مبانی کلاسیک «حاکمیت» دگرگونی‌هایی پدید آورده است.^۴ با گذشت هفت دهه از تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر، حقوق بین‌المللی بشر تکامل و گسترش یافته است. گسترش رژیم‌های حقوقی بین‌المللی در زمینه حقوق اساسی از جمله آثار مثبت این گسترش است که توسعه بیشتر حقوق بشر را تضمین و روش‌هایی برای افزایش حمایت قانونی در سطح ملی را فراهم می‌آورد.^۵ این توسعه تا جایی پیش رفته که کشورهای همچون ایتالیا در دادگاه‌های خود با نقض مصونیت دولت‌ها در مرحله صلاحیتی یا اجرای احکام علیه دولت‌های خارجی اقداماتی را صورت داده که با رد آن از سوی دیوان بین‌المللی دادگستری مواجه شده است، ولی همچنان اصرار بر صحت اقدامات مذکور به دلیل نقض بنیادین حقوق بشر دارد.^۶

1. Alexander Orakhelashvili, «The Position of the Individual in International Law», *California Western International Law Journal* 31(2001): 241.

۲. سیدمحمدقاری سیدفاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر یکم (تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰)، ۳۱.

3. John P. McCormick, *Weber, Habermas and Transformations of the European State Constitutional, Social, and Supranational Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 2.

۴. هدایت‌الله فلسفی، «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی»، مجله تحقیقات حقوقی ۱۶-۱۷ (۱۳۷۴)، ۹۵.

5. Rosa Freedman, «Is the constant expansion of human rights consolidating or weakening their protection and respect?» (Workshop Expansion of the concept of human rights: Impact on rights promotion and protection, Directorate-General for External Policies Policy Department, 20 March 2018), 3.

۶. سیده ندا میرفلاح نصیری و دیگران، «مصونیت دولت‌ها در شبه جرم‌های فراسرزمینی: رویه دیوان اروپایی حقوق بشر و

توسعه و تکامل حقوق بشر را می‌توان از پنج بُعد کلیدی مورد توجه قرار داد: ۱- تعداد حقوق (به عنوان مثال حقوق اجتماعی، حقوق مدنی جدید)؛ ۲- انواع تعهدات (به عنوان مثال وظایف حمایت و تضمین)؛ ۳- دسته‌بندی حقوق (به عنوان مثال حقوق جمعی)؛ ۴- شناسایی دارندگان حقوق (به عنوان مثال حقوق زنان، حقوق کار)؛ ۵- نهادینه‌سازی استانداردها و سازکارها (به عنوان مثال معاهدات، دیوان‌ها، کمیته‌ها، گزارشگران).^۷ پژوهش حاضر، به برخی از مهم‌ترین ابعاد تأثیر ورود مسأله حقوق بشر در نظام حقوقی بین‌المللی می‌پردازد. ابتدا این ارزیابی صورت می‌گیرد که حقوق بشر، چگونه ماهیت حقوق بین‌الملل را دچار دگرگونی اساسی ساخته، همچنین تحولاتی در ساختار حقوق بین‌الملل پدید آمده است که موجب بین‌المللی شدن حمایت از افراد و تضعیف حاکمیت ملی شده است. علاوه بر اینها، برخی هنجارهای حقوق بین‌الملل که از زمینه سنتی حقوق بین‌الملل، باقی مانده‌اند دچار چه تحولاتی شده‌اند که درک جایگاه آنها یا دامنه قلمروشان را تغییر داده است؟ و درنهایت، این موضوع بررسی می‌شود که حقوق بشر و رویکرد حقوق بشری، تفسیر معاهدات بین‌المللی را با چه تحولاتی روبرو ساخته است.

۱- تحول ماهوی

حقوق بین‌المللی بشر امروزه ماهیت و بدنه حقوق بین‌الملل را متحول نموده است. پیش از این، این مسأله که دولت‌ها تابعان اصلی حقوق بین‌الملل هستند یکی از بدیهیات حقوق بین‌الملل بود؛ اما با مطرح شدن حقوق بشر این فرض قابل تخطی است. این امر منجر به تغییر تابعان و ذی‌نفعان حقوق بین‌الملل شده است.

۱-۱- پذیرش انسان به مثابه تابع و انسانی شدن حقوق بین‌الملل

با تحولات رخ داده در زمینه حقوق بشر به نظر می‌رسد دیدگاه پوزیتیویستی نسبت به حقوق بین‌الملل و تابعان آن با تحولات جدی روبرو شده است و در بازتعریف حقوق بین‌الملل، انسان به‌عنوان یک تابع در نظر گرفته می‌شود. قبل از مطرح شدن واژه «حقوق بین‌الملل» در دیدگاه‌های حقوق دانانی همچون

رویکرد مغایر چند کشور اروپایی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۲ (۱۴۰۱)، ۵۳.

7. Malcolm Langford, «Who's afraid of more human rights?», (Workshop Expansion of the concept of human rights: Impact on rights promotion and protection, Directorate-General for External Policies Policy Department, 20 March 2018): 5.

ویلیام بلک استون^۸ انسان‌ها و دولت‌ها هر دو تابع مناسبی برای حقوق ملل بودند. در سال ۱۷۸۹ جرمی بنتام^۹ از واژه «حقوق بین‌الملل» استفاده کرد. بنتام این مفهوم جدید را به عنوان مجموعه قواعد تنظیم‌کننده روابط متقابل میان حاکمیت‌ها نام برد و نتیجه گرفت تنها تابعان حقوق بین‌الملل دولت‌ها هستند.^{۱۰}

با این حال حقوق بشر چهره کاملاً جدیدی به انسانی که قبلاً به صورت کامل تحت نظم قوانین داخلی بود، بخشیده است. از یک سو حقوق بشر شکل سیستم حقوق بین‌الملل را تغییر و تقریباً وارد تمام جنبه‌های حقوق بین‌الملل عمومی شده و از سوی دیگر مقررات انسانی را به حقوق بین‌الملل معرفی کرده است.^{۱۱} در حال حاضر برخلاف گذشته که افراد موضوع تعهدات دولت‌ها به شمار می‌آمدند، هر انسان با استفاده از حقوق و امتیازاتی که معاهدات بین‌المللی به وی اعطا کرده، در جامعه بین‌المللی دارای شخصیتی مستقل و شناخته شده است. چندان که خود می‌تواند به طور مستقیم از این منبع حقوقی که در نظام بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است بهره‌برداری کند.^{۱۲} توسعه و تحول در سیستم حقوق بین‌الملل به ویژه پس از جنگ جهانی دوم منجر به توجه و اهمیت قابل توجهی به ارزش‌های انسانی در روند ایجاد قواعد حقوق بین‌الملل شد. منشور دادگاه نظامی نورمبرگ به صراحت افراد را به عنوان تابع حقوق بین‌الملل در رابطه با جرایم علیه صلح، جرایم جنگی و جرایم علیه بشریت شناسایی کرد.^{۱۳} این همان رهیافت «کلسن» بود که مسؤولیت فردی بابت نقض حقوق بین‌الملل را یکی از ابزارهای تحقق صلح بین‌المللی می‌دانست.^{۱۴}

حقوق بشر که تا سال ۱۹۴۵ از جمله مسائلی به شمار می‌آمد که به استناد ماده ۱۵ میثاق جامعه ملل در صلاحیت انحصاری دولت‌ها قرار داشت، از زندان حاکمیت بی‌چون و چرای دولت‌ها به درآمد و تحقق نخستین هدف ملل متحد که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، منوط به رعایت آن

8. William Blackstone

9. Jeremy Bentham

10. M. W Janis, «Individuals as Subjects of International Law», *Cornell International Law Journal* 17(1984): 62.

11. Ewelina Cala-Wacinkiewicz, «Humanization of International Law as Seen in The Example of International Economic Law (Economic Legal Order)», *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics* (2020), 7.

۱۲. هدایت الله فلسفی، «جایگاه حقوق بشر در حقوق بین‌الملل معاصر»، مجله تحقیقات حقوقی ۱۸(۱۳۷۵)، ۲۳۳.

13. Janis, op. cit., 66.

14. Hans Kelsen, *Peace through Law* (North Carolina: the University of North Carolina Press, 1944), 21.

گردید^{۱۵} و حمایت از افراد و گروه‌ها در مقابل هر نوع خشونت و تضمین آزادی و کرامت آنها تبدیل به یکی از نگرانی‌های اساسی جامعه بین‌المللی شد. در جهت پیشبرد اهداف سازمان ملل متحد دولت‌های عضو سازمان ملل متحد اعلامیه جهانی حقوق بشر را به تصویب رساندند و ده‌ها معاهده بین‌المللی و منطقه‌ای جهت حمایت از حقوق افراد منعقد نمودند^{۱۶}. با توجه به تعهدات معاهده‌ای مذکور، حقوق افراد تبدیل به قسمتی از حقوق بین‌الملل عرفی و به عنوان بخشی از قواعد آمره شناسایی شده است.

موضوع قابل تأمل دیگر در انسانی شدن حقوق بین‌الملل، ماهیت قواعدی است که ویژگی آمره یافته‌اند. در میان قواعدی که به این وصف شناخته شده‌اند، اغلب اهمیت جنبه‌های انسانی را می‌توان دریافت و متذکر شد. منع بردگی، منع شکنجه و منع نسل‌زدایی مهم‌ترین نمونه‌هایی هستند که تاکنون شناسایی شده‌اند. بخش عمده قواعد مزبور، اولاً حامل پیام انسانی حقوق بین‌الملل هستند و ثانیاً از آنجاکه تحولات مفهومی «حاکمیت» در جامعه بین‌المللی، برگشت‌ناپذیر می‌نماید، تزیق انسان‌گرایی به این نظام حقوقی نیز روندی بی‌بازگشت خواهد بود.^{۱۷}

از آن هنگام که دولت‌ها با انعقاد معاهدات مختلف بین‌المللی خود را متعهد به رعایت حقوق بشر کرده‌اند، هر فرد به اعتبار شخصیت مستقلی که پیدا کرده، توانسته است که خود مستقیماً یا از طریق مراجع مختلف بین‌المللی رسماً از دولت‌ها بخواهد که به این حقوق احترام بگذارند و از موازین آن تخطی ننمایند.^{۱۸}

همان‌گونه که دبیر کل سازمان ملل در پاسخ به کناره‌گیری کره شمالی از میثاق حقوق مدنی و سیاسی خاطرنشان ساخت و بعداً کمیته حقوق بشر در تفسیر عمومی شماره ۲۶ نیز بدان تصریح کرد، کناره‌گیری از این معاهده جز با رضایت همه طرف‌های دیگر، میسر نیست زیرا خود معاهده شرطی برای کناره‌گیری قرار نداده است. بدین ترتیب، گویی پیوندی میان انسانی شدن و اجتماعی شدن حقوق بین‌الملل در خروج از نظم آنالوگ آن وجود دارد.

در مجموع، انسان‌گرایی در حقوق بین‌الملل که پس از تصویب منشور ملل متحد و به‌ویژه با شناسایی حقوق جهانی بشر در اعلامیه ۱۹۴۸ مجمع عمومی، آغاز گردید؛ فرایندی بوده که هم هنجارهای پیشین و هم توسعه حقوق بین‌الملل را تحت تأثیر قرار داده است. به‌ویژه آن بخش از نظامات حقوقی که ممکن

۱۵. فلسفی، پیشین، تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی، ۹۷.

16. Orakhelashvili, op. cit., 241.

۱۷. امیر مقامی، «دستورگرایی در حقوق بین‌الملل» (رساله دکترا، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۴)، ۱۷۴.

۱۸. فلسفی، جایگاه حقوق بشر در حقوق بین‌الملل معاصر، پیشین، ۲۵۴.

بوده به‌طور مستقیم با منافع افراد انسانی (به خصوص غیردولتی) مرتبط شود، نظیر حقوق جنگ.

۱-۲- بشریت، ذی‌نفع حقوق بین‌الملل

مفهوم بشریت امروزه با توجه به امنیت و رفاه نوع انسان تفسیر می‌شود. دو گروه از قوانین بین‌المللی به‌طور سنتی همراه با بشریت هستند؛ حقوق بشردوستانه و حقوق بشر که هر دو منبعث از برداشتی انسان‌گرایانه از نقطه ثقل و ارزش کانونی طبیعت هستند که به‌موجب آن «بشریت، منبع اقتدار سیاسی و حقوق بشر است.»^{۱۹} تقدم «بشریت» یعنی تأمین امنیت و سلامت نوع انسان نهادهای بین‌المللی را نیز در خدمت این ایده قرار می‌دهد.^{۲۰}

تئودور مروون^{۲۱} که از انسانی شدن حقوق بین‌الملل سخن می‌گوید، بر این باور است که نظم حقوقی بین‌المللی امروز صرفاً محدود به روابط میان دولت‌ها نیست. افراد و مردم امروزه در هسته حقوق بین‌الملل هستند و هنجارهای غیرحاکمیتی / فراحاکمیتی در حال ظهور است که در رأس آن «بشریت» است. امروزه حقوق بشریت نقش مهمی در قانونی بودن و مشروعیت قوانین بین‌المللی بازی می‌کند.^{۲۲} واژه بشریت به توسعه «زبان‌دیدگان نقض تعهدات بین‌المللی» کمک نموده است. این مسأله در خصوص دزدی دریایی که محل فعالیت‌های دریایی تمام ملت‌ها و تجارت بین‌الملل است به‌روشنی آشکار است. به عبارت دیگر قربانیان دزدی دریایی صرفاً افرادی که مستقیماً از یک حمله دریایی رنج می‌برند، نیستند، بلکه نوع انسان است که بناست از تجارت آزاد بهره‌بردار و منافعهش در میان است.^{۲۳} از سویی می‌توان گفت جرم‌انگاری دزدی دریایی در خدمت استعمار بوده است.^{۲۴} اما با انتفای انحصار بهره‌استعماری از دریانوردی، اکنون مفهوم نوع بشر نشان‌دهنده آن است که بشریت به‌صورت کلی ذی‌نفع این قاعده حقوق بین‌الملل است. دزدان دریایی جرایم خود را در فضایی خارج از صلاحیت دولت‌ها انجام می‌دهند. با این حال چون نوع انسان از دزدی دریایی متضرر می‌شود، تمامی ملت‌ها حق اقداماتی علیه

19. Yuval Noah Harari, *Sapiens: A Brief History of Humankind* (Israel: Harper, 2011), 183.

20. Robin Coupland, «Humanity: What is it and how does it influence international law», *International Review of the Red Cross* 83(2001): 972.

21. Theodor Meron

22. Ruti Teitel, «Humanity Law: A New Interpretive Lens on the International Sphere», *Fordham Law Review* 77(2008): 667.

۲۳. کابک خیبری و صفی ناز جدلی، «صلاحیت جهانی و کارایی آن در مبارزه و پیگیری جرائم بین‌المللی»، راهبرد ۵۵(۱۳۸۹)، ۱۰۰.

۲۴. یووال نوح هراری، انسان خردمند: تاریخ مختصر بشریت ترجمه نیک گرگین (تهران: نشر نو، ۱۳۹۶)، ۳۸۸.

دزدان دریایی و اعمال صلاحیت قضایی استثنایی (صلاحیت جهانی) را دارند.^{۲۵}

مفاهیم نوع بشر و بشریت در رابطه با جرایم بین‌المللی هم‌زمان اهداف متفاوتی را دنبال می‌کند. این مفاهیم به شناسایی قربانیان و توسعه طرف‌های متعهد کمک می‌کند، درحالی‌که خاطر نشان می‌سازد که چه چیزی در یک دوره زمانی خاص رفتاری انسانی و موافق حقوق بشر است. به‌گونه‌ای که مفاهیم نوع انسان و بشریت بر حاکمیت دولت‌ها برتری می‌یابد.^{۲۶} از نیمه قرن بیستم، بشریت بر قوانین جنگ آنچه نف^{۲۷} تحت عنوان «انقلاب بشردوستانه»^{۲۸} می‌نامد تأثیر گذاشته است. ترقی و پیشرفت حقوق بین‌الملل کیفری منجر به مطرح شدن نیاز به حمایت از بشریت و مطرح شدن «جرایم علیه بشریت» گردیده، این مفهوم منجر به توسعه صلاحیت قضایی دیوان‌های کیفری بین‌المللی جهت دربرگرفتن هرگونه حمله سیستماتیک و گسترده بر افراد غیرنظامی حتی اگر خارج از حوزه مخاصمه مسلحانه رخ دهد، شده است.^{۲۹} بنابراین اکنون تنها ذی‌نفع حقوق بین‌الملل دولت‌ها نیستند بلکه با پررنگ شدن مسأله حقوق بشر امروزه بشریت تبدیل به یکی از ذی‌نفعان اصلی حقوق بین‌الملل شده است.

در این رابطه می‌توان به دعوای ایران علیه دولت ایالات متحده که موضوع آن تحریم یک‌جانبه دولت ایالات متحده علیه ایران است، اشاره نمود. در این دعوا با توجه به نقض گسترده حقوق بشر توسط آمریکا، دیوان اقدام به صدور دستور موقت کرده است. موارد استنادی در دادخواست صدور دستور موقت دولت ایران عبارت از نقض مکرر بسیاری از مواد عهدنامه مودت ۱۹۵۵ است. دیوان در حکم خود مبنی بر دستور موقت به این موارد استناد کرده و ادامه اقدامات دولت ایالات متحده را منجر به نقض حقوق بشر از جمله عدم دسترسی به اقلام غذایی، دارو، تجهیزات پزشکی و منابع اقتصادی عنوان کرده است.^{۳۰} قاضی ترینیداد در نظر جداگانه خود معتقد است تحریم‌ها باید عادلانه باشد و نباید منجر به رنج مردم بی‌گناه شود. منشور ملل متحد تنها خواستار اعمال توسط شورای امنیت شده است. تحریم‌های بین‌المللی باید هدف قانونی داشته، متناسب باشد و نباید به حقوق بشر شهروندان عادی آسیب برساند.

25. Britta van Beers, Luigi Corrias and Wouter G. Werner, *Humanity across International Law and Biolaw* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 5.

26. Ibidem

27. Neff

28. Humanitarian Revolution

29. van Beers, Corrias and Werner, op. cit., 7.

۳۰. فرهاد کریمی، صابر نیاورانی و سید قاسم زمانی، «نقش دستور موقت دیوان بین‌المللی دادگستری در تضمین حقوق بشر: مطالعه موردی پرونده بازگشت تحریم‌های ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی ۹۴ (۱۴۰۰)، ۲۴۸.

در حالی که هیچ یک از موارد گفته شده در تحریم‌های ایالات متحده رعایت نشده است. این تحریم‌ها در حال نابودی اقتصاد ایران است، میلیون‌ها انسان را به فقر می‌کشاند و منجر به عدم استطاعت خرید کالاهای اساسی خواهد شد.^{۳۱}

۲- تحول ساختاری

حقوق بین‌الملل با تغییرات و تحولات در زمینه حقوق بشر دچار تحولات ساختاری نیز گشته است. در دهه‌های پس از تصویب اولین سند حقوق بشر پس از جنگ جهانی دوم، حقوق بین‌المللی بشر به طور قابل توجهی توسعه پیدا نمود و منجر به تصویب معاهدات بین‌المللی و منطقه‌ای شد. تکامل سریع حقوق بین‌الملل بشر منجر به گسترش این حقوق از روابط دوجانبه سنتی دولت‌ها شد و نتیجه آن بود که امروزه دغدغه حقوق بین‌الملل بیشتر از آنکه مسائل مربوط به روابط دولت‌ها باشد بلکه به صورت خاص حمایت از افراد است. این تأثیر را می‌توان در بسیاری از عرصه‌های گوناگون حقوق بین‌الملل مشاهده نمود.^{۳۲} خروج موضوع از انحصار حاکمیت ملی و بین‌المللی شدن حمایت از افراد انسانی جلوه‌های مهم این تأثیر هستند.

۲-۱- خروج موضوع از انحصار حاکمیت ملی

از آنجایی که حفاظت از حقوق بشر به‌عنوان تضمین‌کننده زیست‌کرامت و آزادی‌های اساسی هر فردی تلقی می‌شود، جامعه بین‌المللی دیگر این مسأله را جزء امور داخلی کشورها تلقی نمی‌کند. برابر منشور ملل متحد دولت‌های عضو متعهد به تضمین و همکاری سازمان‌یافته و جهانی در احترام و رعایت حقوق بشر و حقوق اساسی هستند و اعلامیه جهانی حقوق بشر تبلور چنین تعهدی است.^{۳۳} طی ۷ دهه، اعلامیه به‌طور گسترده‌ای با توجه به تأثیر خود بر نرم‌های اساسی جامعه جهانی معاصر، حالت عرفی پیدا کرده است.^{۳۴}

31. Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), 3 October, 2018, Separate Opinion of Judge Cançado Trindade, paragraph 87.

32. Lawrence Hill-Cawthorne, «Humanity Law, Human Rights Law and the Bifurcation of Armed Conflict», *International and Comparative Law Quarterly* 64(2015): 303.

33. Giuseppe Sperduti, *The Protection of Human Rights and the Principle of Non-intervention in Internal Affairs of States* (The Institute of International Law, Session of Santiago de Compostela, 1989), 1.

34. Mona Rishmawi, *The Responsibility to Protect and Protection of Civilians: The Human Rights Story in The UN Security Council and the Responsibility to Protect: Policy, Process, and Practice* (Favorita Papers of The Diplomatic Academy of Vienna, Vienna, the Diplomatic Academy of Vienna, 2010), 88.

به موجب بند ۷ ماده ۲ منشور ملل متحد پذیرفته شده است که هیچ دولت یا گروه دولتی حق مداخله مستقیم یا غیرمستقیم به هر دلیل در امور داخلی و خارجی کشور دیگر را ندارد. در بادی امر چنین به نظر می‌آید که مسائل مربوط به حقوق بشر که معمولاً از جمله مسائل داخلی به شمار می‌آمده، در زمره آن مسائلی قرار گرفته که از حوزه اقتدار سازمان ملل متحد خارج است. با این حال نویسندگان منشور با آنکه هیچ‌گاه مایل نبودند که سازمان ملل متحد در قبال دولت‌های عضو از اختیاراتی مطلق همچون اقتدارات یک ابر دولت بهره‌مند گردد، هرگز در پی آن نبودند که مسؤولیت‌ها و اختیارات ملل متحد را در قلمرو حقوق بشر نادیده بگیرند.^{۳۵} نمونه‌های بسیاری وجود دارد که در دهه گذشته اصل عدم مداخله محدود شده است. در سال ۱۹۹۸ از سازمان ملل متحد خواسته شد تا برای از بین بردن رژیم صدام حسین و برکناری وی از قدرت جهت ایجاد یک حکومت دموکرات تلاش نماید؛ و این سؤال باقی می‌ماند که آیا اصل عدم مداخله هنوز یک اصل کلی حقوق بین‌الملل است. حداقل تردیدهای زیادی در خصوص محتوای این اصل به وجود آمده است.^{۳۶} امروزه دیگر دولت‌ها در پرتو اصل عدم مداخله، مصون از مداخله نیستند و فرسایش اصل عدم مداخله به عنوان یکی از سپرهای بنیادین حاکمیت، فرسایش حاکمیت را نیز در پی داشته است.^{۳۷}

دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی خود در قضیه تفسیر معاهدات صلح بند مزبور را چنین مورد تفسیر قرار داده که احترام جهانی و رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه در تفسیر شرایط یک معاهده به عنوان یک مسأله صرفاً داخلی کشورها محسوب نمی‌شود و با توجه به ماهیت آن در صلاحیت مراجع بین‌المللی است.^{۳۸}

ضعف ساختاری ملل متحد در مواجهه با بحران‌های متعدّد حقوق بشر، ضرورت اصلاحات در این سازمان را افزایش داده است. رویکرد اصلاحات می‌تواند متوجه نهاد شورای حقوق بشر و توسعه صلاحیت آن باشد؛ زیرا تقریباً تغییر سیستم رأی‌گیری در شورای امنیت غیرممکن به نظر می‌رسد.^{۳۹} همچنین اصل عدم مداخله با توجه به تحولات رخ داده در حقوق بین‌الملل به خصوص مسأله حقوق

۳۵. فلسفی، پیشین، ۱۰۱.

36. Chatham House, "The Principle of Non- Intervention in Contemporary International Law: Non-Interference in a State's Internal Affairs Used to Be a Rule of International Law: Is It Still? 2007", www.chathamhouse.org, (4 September 2021), 1.

۳۷. سید قاسم زمانی و آرمین طلعت، «فرسایش حاکمیت ملی در حقوق بین‌الملل معاصر: از حاکمیت اقتدارگرا به سوی حاکمیت مشروط»، مجله حقوقی بین‌المللی ۶۲ (۱۳۹۹)، ۸۴.

38. ICJ Report, Interpretation of Peace Treaties, Advisory Opinion, 1950, 9-10.

39. General Assembly, Reslution65/281, Review of the Human Right Council, 2011.

بشر نیاز به بازنگری دارد. جامعه بین‌المللی با چالش بزرگی تحت عنوان نقض حقوق بشر توسط دولت‌ها روبه‌رو است که بعضاً منجر به فجایع انسانی می‌شود و ممکن است صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر اندازد؛ درحالی‌که با اصل عدم مداخله مطابقت دارد.^{۴۰} ضمن آنکه مستفاد از رأی دیوان در قضیه تبادل جمعیت یونانی و ترک مقررات داخلی مغایر قواعد آمره و خیر مشترک بین‌المللی، به‌هیچ‌وجه نمی‌تواند در محیط بین‌المللی مستند دفاع قرار گیرد؛ هرگونه مقرره بین‌المللی که در تعارض با چنین قواعدی باشد نیز پیش از آنکه به دایره اعتبارات حقوقی وارد شود، از روابط حقوقی حذف خواهد شد و گویی ضروریات بقای جامعه بین‌المللی همچون اصل منع تهدید یا توسل به زور و ضروریات بقای کرامت‌مند جامعه بشری همچون حق تعیین سرنوشت، منع بردگی، منع نسل‌زدایی و ... مافوق هرگونه نظام حقوقی ملی یا بین‌المللی خواهد بود که تاکنون فقط بر اساس اراده یک‌جانبه (داخلی) یا رضایت و توافق (بین‌المللی) دولت‌ها تعریف می‌شد.^{۴۱}

۲-۲- بین‌المللی شدن مسؤلیت حمایت

مسأله حقوق بشر از مهم‌ترین قضایای دنیای کنونی است که در دولت‌ها و سازمان‌های وابسته به آن از نظر سیاسی و اجتماعی اثر گذاشته است. حقوق بشر و آزادی‌های اساسی به یکی از شعارهای اصلی انسان‌ها تبدیل و در قوانین اساسی کشورها به آن توجه شده و دولت‌ها را با محدودیت‌ها و قید و بندهایی مواجه و حاکمیت دولت‌ها را دستخوش تغییر کرده است.^{۴۲} امروزه تنها ضمانت اجرای مسأله حمایت و حفاظت از حقوق بشر قطعنامه‌های غیرالزام‌آور مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیست، بلکه ضمانت اجرای این حقوق آن است که دولتی که در معرض اتهام نقض حقوق بشر است با مسؤلیت حمایت روبه‌رو می‌شود. از سوی دیگر یکی از تحولات اساسی رخ داده در خصوص بند ۷ ماده ۲ منشور ملل متحد مسأله حقوق بشر است. به‌گونه‌ای که حقوق بشر تبدیل به یکی از شاخه‌های اصلی حقوق بین‌الملل شده است.

مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر خاطر نشان می‌سازد که بی‌توجهی و تحقیر بشر وجدان بشریت را

40. Zhang Naigen, *The Principle of Non-Interference and Application in Practices of Contemporary International Law* (paper submitted to the Colloquium on the Five Principles of Peaceful Coexistence and the Development of International Law, Beijing, 2014), 12.

41. PCIJ, *Exchange of Greek and Turkish Populations* (Lausanne Convention VI, January Joth, 1923, Article 2), 20.

۴۲. فرزانه سیف‌زاده و دیگران، «مصونیت دولت‌ها در پرتو دکترین مسؤلیت حمایت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۸ (۱۳۹۷)، ۱۲۵.

به چشم می‌آورد و چه بسا مجوزی برای طغیان در برابر ظلم باشد. در تراجم میان تعهد به حقوق بشر و پایداری حاکمیت، استانداردهای حقوق بشری پایه و اساس دکترین «مسئولیت حمایت»^{۴۳} قرار گرفت.^{۴۴} در دهه‌های اخیر با ظهور مفهوم دکترین مسئولیت، اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها رنگ باخته و قداست خود را از دست داده است. دولت‌هایی که به شکل نظام‌مند و گسترده، حقوق بشری اتباع خود را پایمال می‌کنند نمی‌توانند پشت سپر حاکمیت خویش پنهان شوند، بلکه باید با قوام یافتن هرچه بیشتر دکترین مسئولیت حمایت، حاکمیتی مبتنی بر ارزش‌های انسانی بنا نهند.^{۴۵}

زمانی که دولت‌ها از حمایت از حقوق بشر شهروندانشان ناتوان باشند یا در حقیقت اقدام به فعالیت‌هایی در نقض حقوق بشر به صورت گسترده یا سازمان‌یافته نمایند، جامعه جهانی مسئولیت اقدام و تضمین حفاظت از این حقوق را بر عهده می‌گیرد.^{۴۶} جنگ بالکان در سال ۱۹۹۰ از ناتوانی سیستم سازمان ملل متحد در پاسخگویی به نقض حقوق بشر پرده برداشت. سازمان عفو بین‌الملل نیاز به ارگانی را در سازمان ملل متحد پیشنهاد داد که از قدرت و ظرفیت مناسب برای عکس‌العمل فوری به بحران حقوق بشر و وضعیت‌های اضطراری برخوردار باشد. از زمان نسل‌زدایی در رواندا شورای امنیت سازمان ملل متحد به طور فزاینده‌ای متمایل به ابزارهای حقوق بشری در حوزه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی شده و بسیاری از عملیات حفظ صلح در بردارنده فاکتورهای حقوق بشری است.^{۴۷}

بنابراین پذیرفته شده که اصول حقوق بشر پایه و اساسی برای مسئولیت حمایت است که در نهایت منجر به تصویب قطعنامه مسئولیت حمایت توسط مجمع عمومی در سال ۲۰۰۵ شد.^{۴۸} رابطه آشکار میان مسئولیت حمایت و حقوق بشر توسط دبیر کل سازمان ملل متحد نیز در گزارش وی به مجمع عمومی سازمان ملل متحد در خصوص اجرای مسئولیت حمایت آشکار شد.^{۴۹}

در دو دهه اخیر به ویژه جنایات صدام حسین علیه کردهای متبوع خویش و قساوت‌های ننگین

43. Responsibility to Protect

44. Robert Cohen, «The Responsibility to protect: Human Rights and humanitarian Dimensions», 2009, www.brookings.edu (4 September 2021).

۴۵. سید قاسم زمانی، و آرمین طلعت، «فرسایش حاکمیت ملی در حقوق بین‌الملل معاصر: از حاکمیت اقتدارگرا به سوی حاکمیت مشروط»، مجله حقوقی بین‌المللی ۶۲(۱۳۹۹)، ۷۶.

46. David Miller, *The Responsibility to Protect Human Rights* (Memo for the workshop on Global Governance, New Jersey: Princeton University, 2006), 1.

47. Rishmawi, op.cit., 88- 89.

48. United Nations, World Summit Outcome, UN Doc. A/RES/60/1, 2005.

49. Report of the Secretary-General, «Implementing the Responsibility to Protect», (UN Doc. A/63/677, 2009).

صرب‌ها علیه مسلمانان کوزوو و همچنین حکومت‌های استبدادی مانند حکومت قذافی و صدام حسین نشان داد که نقض بنیادین حقوق بشر یا حقوق بشردوستانه می‌تواند پاشنه آشیل حاکمیت‌هایی باشد که حقوق بنیادین بشری را رعایت نمی‌کنند. از همین رو مداخلات بشردوستانه بسیاری چه در چهارچوب نظام امنیت جمعی ملل متحد و چه در چهارچوب مداخلات یک‌جانبه کشورها علیه کشورهای ناقض حقوق بشر و بشردوستانه صورت گرفته که علی‌رغم انتقادات وارد بر این‌گونه اقدامات، موافقان بی‌شمار و سرشناسی داشته است.^{۵۰}

با وجود سازکارهای گوناگون در زمینه حقوق بشر هنوز شکافی در این حمایت وجود دارد که نتیجه آن بی‌میلی کشورها به رعایت حقوق بشر است. در این میان است که وجود نهاد مسؤلیت حمایت با تأکید بر مسؤلیت دولت‌ها به پاسخگویی به نقض حقوق بشر لازم است.^{۵۱} اگرچه ممکن است برخی جنبه نظامی مسؤلیت حمایت را پررنگ کرده و آن را تکاپو برای یافتن استثنای تازه‌ای بر منع توسل به زور بدانند؛ اما در حقیقت، محتوای مسؤلیت حمایت بر دفاع از غیرنظامیان در شرایط خاص مداخلات داخلی، استوار است. این دفاع، ممکن است جنبه مدنی، سیاسی یا نظامی داشته باشد؛ اما آنچه اهمیت دارد حفظ حیات و موجودیت و حقوق بنیادین غیرنظامیان خواهد بود.^{۵۲} و ثانیاً برخلاف آنچه از ظاهر فصل هفتم منشور برداشت می‌شود، یعنی وجه بین‌الدولی نقض صلح؛ این بار رویکرد انسانی در چنین مداخلاتی اهمیت دارد.^{۵۳}

۳- تحول هنجاری

۳-۱- حق شرط بر معاهدات بین‌المللی

مسئله حق شرط بر معاهدات حقوق بشری دارای ملاحظات است که آن را از سایر معاهدات متمایز می‌سازد. حقوق افراد در جامعه بین‌المللی و معاهدات حقوق بشری از جمله تعهدات به هم پیوسته است و اصولاً دولت‌ها قادر به استفاده از حق شرط نیستند حتی اگر دلیل کاملاً موجهی برای این امر داشته باشد. در درجه اول باید بررسی شود که شرط موردنظر باهدف و موضوع معاهده سازگار باشد و در غیر

۵۰. زمانی، پیشین، ۷۳.

51. Gareth Evans and Mohamed Sahnoun, *The Responsibility to Protect* (Ottawa, International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001), XI.

۵۲. حمید الهویی نظری، «ارتباط‌های سیستمیک ماده ۵۱ منشور ملل متحد»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۵ (۱۳۹۴)، ۲۰۱.

۵۳. مقامی، پیشین، ۱۷۵.

این صورت نتیجه مغایرت شرط بر معاهده حقوق بشری، بی‌اعتباری معاهده نسبت به شرط‌گذار نیست بلکه دولت شرط‌گذار به معاهده حقوق بشری بدون بهره‌مندی از حق شرط پایبند خواهد شد. در نتیجه محافظت از حقوق بشر همیشه به حداکثر می‌رسد.^{۵۴}

بسیاری از دولت‌ها تمایلی نسبت به قدرت گرفتن نهادهای حقوق بشری و به تبع از دست دادن مقداری از حاکمیت خود ندارند. با این حال امروزه امکان ندارد قوانین بین‌المللی بدون در نظر گرفتن این امر که اکثر شاخه‌های حقوق بین‌الملل با مسأله حقوق بشر آمیخته است، به‌عنوان یک سیستم منسجم و یکپارچه به حیات خود ادامه دهد؛ بنابراین در خصوص نظام حقوقی حاکم بر شرط نسبت به معاهدات حقوق بشری نیاز به قواعد خاصی است تا استفاده از قواعد منسوخ مندرج در متن حقوق معاهدات ۱۹۶۹.^{۵۵}

کمیت حقوق بشر در تفسیر شماره ۲۴ خود ویژگی معاهدات حقوق بشری را این‌گونه توصیف می‌نماید: «چنین معاهدات و میثاق‌هایی جزء تعهدات متقابل دولت‌ها نیستند بلکه آنها مربوط به حقوق افراد هستند. اصل عمل متقابل میان کشورها به هیچ‌عنوان جایگاهی در معاهدات حقوق بشری ندارد.»^{۵۶} در نظریه مشورتی معاهده منع نسل‌زدایی، دیوان بین‌المللی دادگستری به وجود معاهداتی اشاره نمود که طرفین در آن نفع شخصی ندارند اما بخشی از منافع جمعی و مشترک دولت‌ها را قانونمند می‌نماید. موارد گفته شده رژیم بین‌المللی حقوق بشر را در وضعیتی دوگانه قرار می‌دهد. به گونه‌ای که کشورها از یک‌سو تشویق به تصویب معاهدات می‌شوند، اما از سوی دیگر حق شرط بر معاهدات دارند که چنین حقی محدودیت‌هایی به ویژه بر معاهدات حقوق بشری وارد می‌کند.^{۵۷}

اکارت کلن^{۵۸} اشاره به این نکته دارد که هیچ‌اجماعی در ممنوعیت عمومی شرط بر معاهدات حقوق بشری نیست. از این‌رو دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی خود در خصوص شرط بر کنوانسیون منع نسل‌زدایی دیدگاهی را در نظر گرفت تا میان منافع دولت‌ها و هدف کنوانسیون منع نسل‌زدایی تعادل برقرار نماید. دیوان به هدف و منظور معاهده منع نسل‌زدایی ارجاع می‌دهد و مجمع عمومی و دولت‌ها

54. Marko Milanovic, Linos-Alexander Sicilianos, «Reservations to Treaties: An Introduction», *European Journal of International Law* 24(2013): 1056.

55. Ibid, 1157.

56. Ineta Ziemele, Lāsma Liede, «Reservations to Human Rights Treaties: From Draft Guideline 3.1.12 to Guideline 3.1.5.6», *European Journal of International Law* 24(2013), 1136.

57. Frederick Cowell, «Reservations to human rights treaties in recommendations from the universal periodic review: an emerging practice», *The International Journal of Human Rights* 25(2021), 278.

58. Eckart Klein

خواهان مشارکت گسترده دولت‌ها در این معاهده بودند. در نتیجه لزوم سازگاری شرط باهدف و موضوع کنوانسیون نسل‌زدایی، آزادی دولت‌ها را در استفاده از حق شرط محدود می‌سازد. دیوان یک دیدگاه عمل‌گرا اتخاذ می‌نماید و معتقد است برای رسیدن به هدف چنین معاهداتی حق شرط ابزار مناسبی است چون تمامی شرط‌ها منجر به نقض معاهدات نمی‌شود. در عین حال این حق نباید منجر به نابودی اساس و جوهر این پیمان‌ها شود.^{۵۹}

نهادهای مبتنی بر معاهده از جمله کمیته حقوق بشر در تفاسیر خود در خصوص شرط بر معاهدات حقوق بشری جایگاه افراد را به عنوان نقطه آغاز تفاسیر خود در نظر می‌گیرد تا منافع دولت‌ها.^{۶۰} کمیته حقوق بشر در تفسیر کلی شماره ۲۴(۵۲) گام جسورانه و متفاوتی را به سوی تنظیم نظام حق شرط در خصوص معاهدات حقوق بشر برمی‌دارد که به وضوح از آنچه اجرای نامطلوب مقررات کلاسیک حق شرط مندرج در مواد ۱۹ تا ۲۳ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ در مورد این گونه معاهدات تعبیر می‌شود، فاصله می‌گیرد. تفسیر کلی (کمیته) به طور خاص «محدودیت‌های خیلی دقیق و جدی را بر اختیارات دولت‌ها در اعلام شرط مطرح می‌کند.» در این میان کمیته تشخیص، مطابقت شرط با هدف و موضوع میثاق را که اصولاً باید در صلاحیت دولت‌های طرف باشد، بر عهده گرفته است. تفسیر کمیته گام مهمی است که کمیته برای وادار ساختن دولت‌ها به بررسی دقیق ضرورت اعلام شرط و ارزیابی استرداد شرط‌های موجود و پاسخ مناسب به اظهارات تردیدآمیز دولت‌های دیگر برداشته است.

رویه نهادهای ناظر حقوق بشری حاکی از تعیین مواردی به عنوان شرط‌های غیرمجاز است. رویه این نهادها همچون کمیته حقوق بشر برخلاف کنوانسیون حقوق معاهدات است. آلن پله^{۶۱} در گزارش خود اشاره دارد که اگرچه گستردگی معاهده دارای اهمیت است اما این سؤال مطرح است که آیا نهادهای ناظر صلاحیت دارند که شرطی را فراتر از حوزه کنوانسیون حقوق معاهدات مورد بررسی قرار دهند.^{۶۲} به گفته مارتین شنین^{۶۳} تفسیر عام شماره ۲۴ کمیته حقوق بشر شامل دو عنصر است که با کنوانسیون حقوق معاهدات ناسازگار است. این دو عبارت‌اند از ۱- یک نهاد حقوق بشری، باهدف تفسیر معاهده و

59. Ziemele, *Liede*, op. cit., 1137.

60. Ineke Boerefijn, «The Impact of Human Rights Law on General International Law, Impact on the Law on Treaty Reservations», 2013, Oxford Scholarship Online, www.oxfordscholarship.com (1 September 2021).

61. Alain Pellet

62. Alain Pellet, «second Report on reservations to treaties» Special Rapporteur, UN Docs A/ CN.4/477 and Corrs 1 and 2 and add. 1 and Corrs 1-4, 1996), para. 228.

63. Martin Scheinin

نظارت بر مطابقت نتایج شرط‌های غیرمجاز بر اجرای معاهده ایجاد شده است؛ سؤالی که در خصوص معاهدات حقوق بشری مطرح می‌شود آن است که آیا صلاحیت چنین نهادهایی که در بادی امر تفسیر معاهده است می‌تواند به شناسایی شرط‌های غیرمجاز تسری نماید؟^{۶۲} - واقعاً شرط‌های غیرمجاز کدامند و تأثیر آنها چیست و چه نهادی در خصوص نتایج آنها تصمیم‌گیری می‌نماید؟ کمیسیون حقوق بین‌الملل دقیقاً خواهان پاسخ به این سؤالات در موقعیت‌های خاص از جمله قاعده آمره و معاهدات حقوق بشری بوده است.

کمیسیون حقوق بین‌الملل مسأله شرط بر معاهدات را از سال ۱۹۹۴ در دستور کار خود قرار داده است. کمیسیون به دو دلیل توجه خاصی به معاهدات حقوق بشری داشته است. اول به دلیل آنکه این معاهدات ویژگی متقابل ندارند، آنها را از سایر معاهدات متمایز می‌سازد؛ و دوم آنکه معاهدات حقوق بشری را نهادهای نظارتی ایجاد نموده‌اند و این سؤال مطرح می‌شود که صلاحیت آنها در خصوص ارزیابی شروط وارد بر معاهدات چیست؟ عملکرد دولت‌ها و نهادهای ناظر حاکی از آن است که به سمت محدود کردن دامنه و تعداد شروط هستند.^{۶۴} البته ذکر این نکته نیز لازم است که دولت‌های قائل به شرط در نهایت خود داور تشخیص مشروعیت شرطی هستند که بر معاهده وارد می‌کنند. چراکه در تحلیل نهایی، خود آنها تصمیم می‌گیرند که شرط را تغییر دهند یا با موضوع و هدف معاهده سازگار کنند و یا آنکه سرانجام از ورود به قلمرو معاهده منصرف شوند.^{۶۵}

در نهایت کمیته حقوق بشر در تفسیر عام خود استفاده از حق شرط را به‌طور کلی منع نکرده است. نباید این‌طور هم فرض شود که صرف اعلام یک شرط حاکی از عدم تمایل به اجرای اصول حقوق بشر است. با این حال کمیته شرط‌های دائمی را تأیید نمی‌کند و از یک رویکرد مضیق به نفع تمامیت میثاق حمایت و طرفداری نموده است. امروزه ارکان ناظر نهادهای حقوق بشر صلاحیت دارند که نه تنها مطابقت (شرط باهدف و موضوع معاهده) را ارزیابی و مشخص کنند، بلکه همچنین آثار حقوقی چنین ارزیابی را تعیین نمایند.^{۶۶}

64. Pellet, op. cit., 2-5.

۶۵. هدایت‌الله فلسفی، حقوق بین‌الملل معاهدات (تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۳)، ۲۴۰.

۶۶. کاترین رجول، «حق شرط بر معاهدات و تفسیر کلی شماره (۵۲) ۲۴ کمیته حقوق بشر»، ترجمه توکل حبیب‌زاده، مجله حقوقی ۳۲ (۱۳۸۴)، ۱۳۰.

۲-۳- توسعه هنجارهای بین‌الدولی

با ورود «انسان» به دایره موضوعات اساسی نظام حقوقی، این سیستم ناگزیر با اقتضانات تازه‌ای مواجه می‌شود که باید به آن نیز پاسخ گوید. حقوق بین‌الملل با پذیرش انسان به‌عنوان موجود ذی‌حق در منظومه خود، بنا به اقتضا گاه توسعه واکنشی هنجارهایی را پذیرا شده است که تا پیش از آن، صرفاً به مثابه قواعد و نهادهایی برای تنظیم روابط میان دولت‌ها پدید آمده بودند. در مجال حاضر به دو نمونه از این موارد اشاره می‌شود که عبارتند از توسعه نظام حقوق دیپلماتیک و کنسولی و نیز توسعه قلمرو اجرایی حقوق بشردوستانه بین‌المللی.

۱-۲-۳- توسعه حمایت‌های کنسولی و دیپلماتیک

مفهوم سنتی حمایت دیپلماتیک در رأی ماورماتیس ۱۹۲۴ در دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری با این عبارت بیان شده است: «این یک اصل ابتدایی حقوق بین‌الملل است که یک دولت حق محافظت از اتباع خود را دارد، زمانی که با اعمال خلاف حقوق بین‌الملل دیگر دولت‌ها آسیب می‌بینند و خسارت آنها از طریق روش‌های عادی جبران نمی‌شود. یک دولت با توسل به حمایت دیپلماتیک از اتباع خود یا رسیدگی‌های قضایی بین‌المللی در عمل حق خود را در حمایت از اتباع خود اعمال می‌نماید.»^{۶۷} این مفاهیم سنتی رفتار با بیگانگان و حمایت دیپلماتیک تا دهه‌های اخیر تغییراتی نداشته است. برای مثال در قضایای نوته بام^{۶۸}، اینترهاندل^{۶۹} و بارسلونا تراکشن^{۷۰} دیوان بین‌المللی دادگستری همان اصل ذکر شده در رأی ماورماتیس در خصوص حمایت دیپلماتیک را تکرار نمود.^{۷۱}

نهایتاً در قضیه لاگراندد^{۷۲}، دولت آلمان مدعی شد که حق بر اطلاع برای متهمان خارجی در چهارچوب بند یک ماده ۳۶ کنوانسیون وین راجع به روابط کنسولی که به حمایت یا دسترسی کنسولی معروف است، یک «حق بشری» است. باین‌حال دیوان با تأیید نقض حق مزبور «نسبت به برادران لاگراندد» از سوی دولت آمریکا، ضروری ندانست به بحث بیشتر در این زمینه بپردازد. شاید اشاره دیوان

67. PCIJ, *Mavrommatis Palestine Concessions* (Objection to the Jurisdiction of the Court, 1924), 12.

68. ICJ Judgment, *Nottebohm* (Liechtenstein v. Guatemala, 1955), 13.

69. ICJ Judgment, *Interhandel* (Switzerland v. United States of America, 1959), 125.

70. ICJ Judgment, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spain, 1964).

71. Riccardo Pisillo Mazzechi, «Impact on the Law of Diplomatic Protection», in M.T. Kamminga, M. Scheinin (eds.), *The Impact of Human Rights Law on General International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 212.

72. LaGrand Case

به عبارتی نظیر «حقوق» مطابق ماده ۳۶ «نسبت به برادران لاگراندد»، تلویحاً این معنا را افاده کند که دیوان، چندان بی‌میل نیست که با ادعای آلمان در ماهیت تعهد مندرج در ماده ۳۶ همراهی کند؛ که در غیر این صورت می‌توانست به جای واژه «حقوق مطابق ماده ۳۶» از نقض «قواعد» یا «تعهدات» مزبور، آن هم نه در حق اشخاص مورد اشاره، بلکه در حق دولت آلمان یا در عبارتی خنثی‌تر «توسط دولت آمریکا» استفاده نماید.^{۷۳}

ادعای آلمان در قضیه لاگراندد، «جانبداری از این تئوری است که جایگاه فرد نیز به عنوان تابع حقوق بین‌الملل در حال تثبیت هر چه بیشتر است.»^{۷۴} آلمان به اعلامیه سازمان ملل راجع به حقوق بشر افرادی که تبعه کشور محل زندگی خود نیستند، استناد کرد که این دیدگاه را تأیید می‌کند که حق دسترسی به کنسول دولت متبوع و همچنین اطلاع از این حق، حقوق فردی اتباع خارجی بوده و می‌بایست به عنوان حقوق بشر بیگانگان تلقی شود.^{۷۵} در پرونده لاگراندد دیوان اشاره نمود که قواعد مندرج در یک معاهده بین‌المللی می‌تواند به صورت مستقیم به افراد ارجاع دهد و به صورت مستقیم حقوقی برای افراد ایجاد نماید. در پرونده بعدی اونا^{۷۶}، دیوان همان دیدگاه را در پیش گرفت و تأکید نمود که بند ۱ ماده ۳۶ کنوانسیون وین در خصوص روابط کنسولی حقوقی را هم برای دولت‌های عضو و هم برای افراد ایجاد کرده است.^{۷۷} دیوان تأکید کرد که نقض حقوق فردی به موجب این ماده می‌تواند حق دولت و درعین حال حق افراد را نقض کند. اگرچه در هر دو قضیه اعلام کرد که نیازی نیست وارد این بحث شود که این حق، دارای ماهیت یک حق بشری است اما با تأکید بر وجود حقوق فردی در ماده ۳۶، بر این امر صحنه گذارد که «معاهدات چندجانبه امروزه زنجیره‌ای پیچیده از حقوق و تعهدات بین‌الدولی هستند که در اغلب موارد با حقوق افراد درهم‌آمیخته‌اند.»^{۷۸} دیوان اگرچه عبارت حق فردی و نه حق بشری را به کار می‌برد، به نتیجه مشابهی می‌رسد و به نظر می‌رسد این دو با هم مترادف باشند و در نهایت این استدلال در انسانی شدن حقوق حمایت کنسولی مؤثر خواهد بود.^{۷۹}

۷۳. مقامی، پیشین، ۱۷۵.

74. Carsten Hoppe, «One step forward, two steps backward: The ICJ interprets Mexico's Request for Interpretation of Avena and other Mexican Nationals», 2009, Ejiltalk.org (4 September 2021).

75. General Assembly Resolution 40/144, Declaration on the human rights of individuals who are not nationals of the country in which they live, 1985.

76. Avena

77. Hoppe, op. cit.

78. Monica Feria Tinta, «Due Process and the Right to Life in the Context of the Vienna Convention on Consular Relations: Arguing the LaGrand Case», *European Journal of International Law* 12(2001):364.

۷۹. حمید الهویی نظری، مجید کورکی نژاد قرایی و آیدا آقاجانی رونقی، «انسانی کردن نهاد حمیات کنسولی در پرتو تحولات

کمیسیون حقوق بین‌الملل در طرح مسؤولیت دولت‌ها ضمن استناد به رأی لاگرانژ، تأکید نمود که ممکن است اشخاص خارج از چهارچوب مقررات حقوق بشری به موجب حقوق بین‌الملل از حقوقی برخوردار شوند. البته کمیسیون به صراحت موضوع امکان استناد به مسؤولیت دولت توسط اشخاص را خارج از چهارچوب خود می‌داند.^{۸۰} این در حالی بود که کرافورد در گزارش سوم خود به آن دسته از قربانیان نقض تعهد بین‌المللی اشاره نمود که غیر از دولت‌ها بودند، اما نظر غالب بر این قرار گرفت که طرح به این موضوع ورود پیدا نکند^{۸۱} و صرفاً در بند ۲ ماده ۳۳ اشاره شد که بخش دوم طرح به هر حقی که از مسؤولیت بین‌المللی دولت ناشی شده و مستقیماً به هر شخص یا نهادی غیر از یک دولت تعلق گیرد، خدشه‌ای وارد نمی‌کند.

در قضیه مربوط به اونا دیوان فرد را همانند دولت به عنوان یک بازیگر و شخص حقوق بین‌الملل مطرح می‌کند، حتی اگرچه در حال حاضر اهلیت او برای اجرای حقوقش از نواقص دادرسی شایان توجهی برخوردار است. از نظر قاضی تومکا^{۸۲} رکن اساسی، فرد و نه دولت است و با توجه به نقص دادرسی در حقوق بین‌الملل برای اینکه اتباع مکزیکی بتوانند دعوایشان را نزد دیوان مطرح کنند، دولت مکزیکی دعوای مربوط به نقض حقوق آنها را در دیوان مطرح کرده است.^{۸۳}

دیوان آمریکایی حقوق بشر در نظر مشورتی خود در سال ۱۹۹۹ مقرر نمود که ماده ۳۶ اهداف دوگانه‌ای را دنبال می‌کند. ماده ۳۶ بخشی از حقوق بشر بین‌المللی است و به‌خصوص حق افراد در اطلاع از حمایت کنسولی مقرر در ماده ۳۶(۱)(ب) باید شناسایی شود تا بیگانگان این فرصت را بیابند تا بتوانند از امکانات کافی برای دفاع برخوردار شوند و یک دادرسی عادلانه داشته باشند.^{۸۴} دیوان در این رأی مشورتی بیان داشت که نه‌تنها کنوانسیون وین ۱۹۶۳ برای فرد انسانی حقوقی را به رسمیت شناخته، بلکه حتی تفسیر مترقی از اعمال مجموعه قواعد حقوق بین‌المللی و حقوق بین‌الملل بشر بیانگر این

حقوق بین‌الملل بشر؛ در پرتو رأی مشورتی شماره ۱۶ دیوان بین‌المللی حقوق بشر، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰(۱۳۹۹)، ۵۳۷.

۸۰. علی‌رضا ابراهیم گل، مسؤولیت بین‌المللی دولت، متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل (تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰)، ۱۹۶-۱۹۵.

81. United Nations, *Yearbook of the International Law Commission*, Volume II, Part One (New York and Geneva: United Nations Publication, 2000), 99.

82. Judge Peter TOMKA

۸۳. الهویی نظری، انسانی کردن نهاد حمایت کنسولی در پرتو تحولات حقوق بین‌الملل بشر؛ در پرتو رأی مشورتی شماره ۱۶ دیوان بین‌المللی حقوق بشر، پیشین، ۵۳۸.

84. The Inter-American Court of Human Rights, *Advisory Opinion OC-16/99*, 1999.

است که امروزه حقوق بین‌الملل تا حدودی، تحت تأثیر مقررات حقوق بشر قرار گرفته و این حقوق در حال ایجاد تغییر روابط میان افراد و دولت‌ها در حیطه صلاحیتی آنهاست.^{۸۵}

تئوری حقوق بشر، به محض اجرا در سطح بین‌المللی، منجر به انقلاب در عناصر حقوق بین‌الملل و تغییرات در سیستم حقوق بین‌الملل شده است. حقوق بین‌الملل که به طور سنتی تنها متوجه منافع دیپلمات‌ها بود امروزه همچنین به منافع افراد نیز توجه دارد. حقوق بین‌الملل کلاسیک در ماهیت خود اساساً مبتنی بر منافع متقابل و روابط دوجانبه دولت‌ها بود. امروزه ایده حقوق بشر زمینه را جهت حمایت از منافع جامعه بین‌المللی که فراتر از منافع فردی دولت‌ها است، فراهم نموده است.

۲-۲-۳- اعمال حقوق بشردوستانه در مخاصمات غیر بین‌المللی

هر دو نظام حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق بشر در تلاش برای حفاظت از جان، سلامت و کرامت افراد هستند؛ بنابراین عجیب نیست که هدف برخی قواعد آن یکسان است. برای مثال هر دو رشته با هدف حمایت از جان انسان، شکنجه یا رفتار غیرانسانی را ممنوع نموده‌اند، حقوق اساسی برای اشخاص درگیر در دادرسی‌های کیفری تجویز نموده‌اند، تبعیض را ممنوع نموده، شامل مقرراتی برای حفاظت از زنان و کودکان، تنظیم مقرراتی در خصوص حق دسترسی به غذا و سلامتی هستند. از سوی دیگر قواعد حقوق بشردوستانه به مسائل بی‌شماری می‌پردازند که خارج از حوزه حقوق بشر است از جمله رفتار با دشمنان، جنگیدن و وضعیت اسیران جنگی و حمایت از نشان‌های صلیب سرخ و هلال احمر. به طور مشابه حقوق بشر به جنبه‌هایی از زندگی در زمان صلح می‌پردازد که به موجب حقوق بشردوستانه قابلیت تنظیم ندارند، از جمله آزادی مطبوعات، حق تجمع، رأی و اعتصاب.^{۸۶} برای مثال دادگاه آمریکایی حقوق بشر در پرونده کشتار مایپریان^{۸۷} علیه کلمبیا در ابتدا ارتباط میان حقوق بشردوستانه و حقوق بشر را به عنوان مکمل یکدیگر تعریف و از سوی دیگر تعهدات حقوق بشردوستانه را از منظر حقوق بین‌المللی بشر تفسیر می‌کند.^{۸۸}

۸۵. الهویی نظری، انسانی کردن نهاد حمایت کنسولی در پرتو تحولات حقوق بین‌الملل بشر؛ در پرتو رای مشورتی شماره ۱۶ دیوان بین‌المللی حقوق بشر، پیشین، ۵۴۳.

86. International Committee of the Red Cross, «Advisory Services on International Humanitarian Law, and International Human Rights Law Similarities and differences» (Advisory Service On Ihl, Geneva: International Committee of the Red Cross, April 2021), 1.

87. Mapiripán Massacre

88. Başak Çalı et al., The Effect of International Human Rights an on other Branches of Public International Law: An Annotated Compilation of Case Law (Istanbul: Koc University Center for Global Public Law, 2017), 22-23.

حقوق بشردوستانه در زمان مخاصمه مسلحانه چه بین‌المللی و چه داخلی قابلیت اجرا دارد و تمامی عناصر درگیری مسلحانه از جمله دولت‌ها در مخاصمه بین‌المللی و گروه‌های شورشی و دولت در مخاصمه غیر بین‌المللی را ملزم می‌سازد. گرایش فزاینده‌ای نیز وجود دارد مبنی بر اینکه از بازیگران غیردولتی در هر جایگاهی به‌خصوص اگر ابزارهای حاکمیت را اجرا کنند، انتظار می‌رود که به هنجارهای حقوق بشر احترام بگذارند.^{۸۹} در همین راستاست که نهاد نوپای عدالت کیفری بین‌المللی که هم‌زمان با تأسیس ملل متحد در محاکم نظامی نورنبرگ و توکیو جوانه زد تقویت می‌گردد و با تأسیس محاکم ویژه و دائمی کیفری بین‌المللی، حمایت قابل توجهی از ارزش‌های انسان‌مدارانه حقوق بین‌الملل نوین پدیدار می‌شود. در واقع تکامل و پیشرفت حقوق بشر منجر به توسعه حقوق بشردوستانه شد و از ۱۹۴۹ بر تکامل قواعد و قوانین مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی تأثیر گذاشت. این تأثیر به‌وضوح در دو تحول عمده نمایانگر است: اول تصویب پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ و دوم توسعه حقوق توسط دادگاه کیفری برای یوگسلاوی سابق. در مورد اول، حقوق بین‌الملل بشر در کنفرانس‌های دیپلماتیک ۱۹۷۴-۷۷ زمانی که پروتکل مورد مذاکره قرار گرفت، نقش مهمی داشت. ماده ۱(۴) پروتکل الحاقی در خصوص جنگ‌های داخلی آزادی‌طلبان، نمود این تأثیرگذاری است؛ بنابراین در طول دهه‌های هفتاد و هشتاد در نتیجه روند استعمارزدایی، حق بر تعیین سرنوشت به یکی از حقوق مستقل بشر تبدیل شد. دوم، ماده ۳ مشترک است که توسط تعدادی از نمایندگان در کنفرانس دیپلماتیک ۷۷-۱۹۷۴ با استناد به توسعه حقوق بشر و برای افزایش نقش حقوق بین‌الملل در حمایت از افراد در مقابل دولت‌هایشان تدوین گردید. این امر منجر به مطرح شدن مسأله حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی که به حاشیه رانده شده و مغایر با حقوق بشر افراد بود، شد. بدین ترتیب حقوق مخاصمات مسلحانه تحت تأثیر انسانی شدن حقوق بین‌الملل قرار گرفت ۹۰ و عبارت «حقوق بشردوستانه» از این مسیر پدیدار شد. تأثیر حقوق بشر را می‌توان در تحولات رخ داده در حقوق بین‌الملل عرفی نیز مشاهده نمود که بیشتر توسط دادگاه کیفری برای یوگسلاوی سابق استخراج شده است.

نتیجه‌گیری

طی هفت دهه پس از تأسیس ملل متحد، حقوق بشر در موارد مختلفی منجر به تحولات ماهوی و ساختاری در حقوق بین‌الملل شده است. از جمله اینکه حقوق بشر منجر به تغییر تابان سنتی حقوق

89. International Committee of the Red Cross, op. cit., 1.

90. Hill-Cawthorne, op. cit., 303-305.

بین‌الملل شده و ذی‌نفعان حقوق بین‌الملل را از دولت‌ها به افراد انسانی و بشریت توسعه داده است. علاوه بر تحول ماهوی، امروزه حقوق بین‌الملل با تحولات ساختاری نیز مواجه است. حمایت بین‌المللی از بشر و تبدیل دولت حاکم به دولت مسؤول نمود این تحول گفتمانی است. با همین رویکرد حقوق بشر موضوعی نیست که در صلاحیت انحصاری دولت‌ها باشد بلکه موضوعی مرتبط با جامعه بین‌المللی است. علاوه بر این هنجارها و نرم‌های بین‌المللی به واسطه حقوق بشر تغییر کرده است. برای نمونه حق شرط بر معاهدات حقوق بشری از رژیم واحد دیگر معاهدات پیروی نمی‌کند. با توسعه حقوق بین‌المللی بشر، نقض حقوق بشردوستانه در مخاصمات غیربین‌المللی نیز تحول یافته است، همچنین مسأله حقوق بشر موجب توسعه حمایت کنسولی و حمایت دیپلماتیک شده است. حقوقی که اگرچه از یک سو به دولت‌ها مرتبط است، اما از سوی دیگر به صورت مستقیم به افراد مرتبط است. با پررنگ شدن مسأله حقوق بشر این حقوق توسعه پیدا کردند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- الهویی نظری، حمید، مجید کورکی نژاد قرایی و آیدا آقاجانی رونقی. «انسانی کردن نهاد حمیات کنسولی در پرتو تحولات حقوق بین‌الملل بشر؛ در پرتو رای مشورتی شماره ۱۶ دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر». فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰ (۱۳۹۹): ۵۳۳-۵۵۰.
- ابراهیم گل، علیرضا. مسؤولیت بین‌المللی دولت، متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل. تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰.
- الهویی نظری، حمید. «ارتباط‌های سیستمیک ماده ۵۱ منشور ملل متحد»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۵ (۱۳۹۴): ۱۹۵-۲۱۳.
- خیبری، کابک، صفی ناز جدلی. «صلاحیت جهانی و کارایی آن در مبارزه و پیگیری جرایم بین‌المللی» راهبرد ۵۵ (۱۳۸۹): ۹-۱۲۱.
- رجول، کاترین. «حق شرط بر معاهدات و تفسیر کلی شماره ۵۲ (۲۴ کمیته حقوق بشر)». ترجمه توکل حبیب‌زاده. مجله حقوقی ۳۲ (۱۳۸۴): ۹۵-۱۳۷.
- زمانی، سید قاسم و آرمین طلعت. «فرسایش حاکمیت ملی در حقوق بین‌الملل معاصر: از حاکمیت اقتدارگرا به سوی حاکمیت مشروط»، مجله حقوقی بین‌المللی ۶۲ (۱۳۹۹): ۵۹-۸۸.
- سیف‌زاده، فرزانه، سید قاسم زمانی، حسن سواری و مسعود راعی. «مصونیت دولت‌ها در پرتو دکترین مسؤولیت حمایت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۸ (۱۳۹۷): ۱۲۱-۱۳۸.
- سیدفاطمی، سیدمحمدقاری. حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر یکم. چاپ سوم، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰.
- فلسفی، هدایت‌الله. «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی». مجله تحقیقات حقوقی ۱ (۱۳۷۴): ۹۵-۱۳۵.
- فلسفی، هدایت‌الله. «جایگاه حقوق بشر در حقوق بین‌الملل معاصر»، مجله تحقیقات حقوقی ۱۸ (۱۳۷۵): ۲۱۳-۲۶۷.
- فلسفی، هدایت‌الله. حقوق بین‌الملل معاهدات. چاپ دوم. تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۳.
- کریمی، فرهاد، صابر نیاورانی و سید قاسم زمانی. «نقش دستور موقت دیوان بین‌المللی دادگستری در تضمین حقوق بشر: مطالعه موردی پرونده بازگشت تحریم‌های ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی ۹۴ (۱۴۰۰): ۲۳۳-۲۵۱.
- هراری، یووال نوح. انسان خردمند: تاریخ مختصر بشریت. ترجمه نیک گرگین. تهران: نشر نو، ۱۳۹۶.
- مقامی، امیر. «دستورگرایی در حقوق بین‌الملل». رساله دکترا، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
- میرفلاح نصیری، سیده ندا، سید قاسم زمانی، حاتم صادقی زبازی و علی توکلی طبسی. «مصونیت دولت‌ها در شبه جرم‌های فراسرزمینی: رویه دیوان اروپایی حقوق بشر و رویکرد مغایر چند کشور اروپایی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۲ (۱۴۰۱): ۴۹-۶۸.

ب) منابع انگلیسی

- Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), 3 October, 2018, Separate Opinion Of

Judge Cançado Trindade.

- Çalı, Başak, Lorna McGregor, Alexandre Skander Galand, Betül Durmuş and Irina Crivet. *The Effect of International Human Rights and on other Branches of Public International Law: An Annotated Compilation of Case Law*. (Istanbul: Koc University Center for Global Public Law, 2017).

- CALA-WACINKIEWICZ, Ewelina. "Humanization of International Law as Seen in The Example of International Economic Law (Economic Legal Order)". *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics* 2020 (2020): 1-8.

- Coupland, Robin. «Humanity: What is it and how does it influence international law». *International Review of the Red Cross* 83(2001): 969-989.

- Cowell, Frederick, «Reservations to human rights treaties in recommendations from the universal periodic review: an emerging practice?». *The International Journal of Human Rights* 25(2021): 274-294.

- Freedman, Rosa. «Is the constant expansion of human rights consolidating or weakening their protection and respect». Workshop Expansion of the concept of human rights: Impact on rights promotion and protection, Directorate-General For External Policies Policy Department, 20 March 2018, 1-16.

- General Assembly Resolution 40/144, Declaration on the human rights of individuals who are not nationals of the country in which they live, 1985.

- General Assembly, Reslution65/281, Review of the Human Right Council, 2011.

- Hill-Cawthorne, Lawrence. «Humanity Law, Human Rights Law and the Bifurcation of Armed Conflict». *International and Comparative Law Quarterly* 64(2015): 293-325.

- Harari, Yuval Noah. *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Israel: Harper, 2011.

- Gareth Evans, Mohamed Sahnoun. *The Responsibility to Protect*. (Ottawa: International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001).

- International Committee of the Red Cross. *Advisory Services on International Humanitarian Law, and International Human Rights Law Similarities and differences*. Advisory Service On Ihl, Geneva: International Committee of the Red Cross, April 2021.

- Janis, M. W. «Individuals as Subjects of International Law». *Cornell International Law Journal* 17 (1984): 61-78.

- Kelsen Hans. *Peace through Law*. North Carolina: the University of North Carolina Press, 1944.

- Langford, Malcolm. «Who's afraid of more human rights?» Workshop Expansion of the concept of human rights: Impact on rights promotion and protection, Directorate-General for External Policies Policy Department, 20 March 2018, 1-22.

- Mazzeschi, Riccardo Pisillo. «Impact on the Law of Diplomatic Protection», in M.T. Kamminga, M. Scheinin (eds.), *the Impact of Human Rights Law on General International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

- Miller, David. «*The Responsibility to Protect Human Rights*» *Memo for the workshop on Global Governance*. New Jersey: Princeton University, 2006.
- McCormick, John P. Weber. *Habermas and Transformations of the European State Constitutional, Social, and Supranational Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Milanovic. Marko, Linos-Alexander Sicilianos. «Reservations to Treaties: An Introduction». *European Journal of International Law* 24 (2013): 1055-1059.
- Naigen, Zhang. «The Principle of Non-Interference and Application in Practices of Contemporary International Law». Paper submitted to the Colloquium on the Five Principles of Peaceful Coexistence and the Development of International Law, Beijing, 2014.
- Orakhelashvili, Alexander. «The Position of the Individual in International Law», *California Western International Law Journal* 31(2001): 241-276.
- Pellet, Alain. «Second Report on Reservations to Treaties». Special Rapporteur: UN Docs A/ CN.4/477 and Corrs 1 and 2 and add. 1 and Corrs 1-4, 1996.
- Rishmawi, Mona. *The Responsibility to Protect and Protection of Civilians: The Human Rights Story in The UN Security Council and the Responsibility to Protect: Policy, Process, and Practice*. Favorita Papers of The Diplomatic Academy of Vienna, Vienna, the Diplomatic Academy of Vienna, 2010.
- Report of the Secretary-General, «Implementing the Responsibility to Protect», (UN Doc. A/63/677, 2009).
- Teitel, Ruti. «Humanity Law: A New Interpretive Lens on the International Sphere» *Fordham Law Review* 77(2008): 667-702.
- Sperduti, Giuseppe. *The Protection of Human Rights and the Principle of Non-intervention in Internal Affairs of States*. Session of Santiago de Compostela, The Institute of International Law, 1989.
- Tinta, Monica Feria. «Due Process and the Right to Life in the Context of the Vienna Convention on Consular Relations: Arguing the LaGrand Case». *European Journal of International Law* 12 (2001): 363-366.
- United Nations, World Summit Outcome, UN Doc. A/RES/60/1, 2005.
- Van Beers, Britta, Luigi Corrias and Wouter G. Werner, *Humanity across International Law and Biolaw*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- United Nations, *Yearbook of the International Law Commission*, Volume II, Part One, New York and Geneva: United Nations Publication, 2000.
- Ziemele. Ineta and Lāsma Liede, «Reservations to Human Rights Treaties: From Draft Guideline 3.1.12 to Guideline 3.1.5.6». *European Journal of International Law* 24(2013):1135-1152.

ج) آراء

- ICJ Report, Interpretation of Peace Treaties, Advisory Opinion, 1950.
- ICJ Judgment, Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala), 1955.
- ICJ Judgment, Interhandel (Switzerland v. United States of America), 1959.
- ICJ Judgment (1964), Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)
- PCIJ, Mavrommatis Palestine Concessions, (Objection to the Jurisdiction of the Court), 1924.
- PCIJ, Exchange of Greek and Turkish Populations (Lausanne Convention VI, January 24, 1923, Article 2), 1923.
- The Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion OC-16/99, 1999.

د) وب سایتها

- Boerefijn, Ineke. «The Impact of Human Rights Law on General International Law, Impact on the Law on Treaty Reservations», 2013, Oxford Scholarship Online, www.oxfordscholarship.com (1 September 2021).
- Cohen, Robert. «The Responsibility to protect: Human Rights and humanitarian Dimensions», 2009, www.brookings.edu (4 September 2021.)
- House, Chatham. «The Principle of Non- Intervention in Contemporary International Law: Non-Interference in a State's Internal Affairs Used to Be a Rule of International Law: Is It Still?», 2007, www.chathamhouse.org, (4 September 2021).
- Hoppe, Carsten. «One step forward, two steps backward: The ICJ interprets Mexico's Request for Interpretation of Avena and other Mexican Nationals», 2009, Ejiltalk.org (4 September 2021).